

РОЗДІЛ 13

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 341.231.145

СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПИТАННЯ АКАДЕМІЧНИХ ОБМІНІВ

MODERN INTERNATIONAL STANDARDS OF HIGHER EDUCATION AND ACADEMIC EXCHANGES ISSUES

**Громовенко К.В.,
к.ю.н.,
ректор**

Міжнародний гуманітарний університет

У статті досліджено приписи універсальних, регіональних та двосторонніх міжнародних правових механізмів з питань академічних обмінів. Висвітлені відображені у міжнародних стандартах умови та процедури академічних обмінів, що здійснюються між навчальними закладами різних країн світу.

Ключові слова: академічні обміни, академічні свободи, вища освіта, міжуніверситетські угоди, право на вищу освіту.

В статье исследованы предписания универсальных, региональных и двусторонних международных механизмов по вопросам академических обменов. Освещены отражены в международных стандартах условия и процедуры академических обменов, осуществляемых между учебными заведениями разных стран мира.

Ключевые слова: академические обмены, академические свободы, высшее образование, междууниверситетские соглашения, право на высшее образование.

The article explores the prescriptions of universal, regional and bilateral international legal mechanisms on academic exchanges issues. The terms and procedures of academic exchanges between educational institutions in different countries, reflected in relevant international standards are highlighted in this article.

Key words: academic exchanges, academic freedoms, higher education, inter-university agreements, right to higher education.

Розвиток міжнародного нормативного забезпечення модерних освітніх відносин стає важливою темою для наукового аналізу та пошуку, зокрема й для вітчизняної правової доктрини. При цьому релевантний науковий аналіз не може стати повним без повноцінного процесів розвитку міжнародних механізмів співпраці у сфері вищої освіти, зокрема стосовно міждержавних академічних обмінів. Адже становлення у другій половині ХХ ст. системи конвенцій, резолютивних актів та двосторонніх угод у цій сфері, з'явлення специфічних механізмів міжуніверситетської співпраці призвело до нової наднаціональної правової реальності, що безумовно вплинула на організацію відповідних процесів у сфері вищої освіти. Отже дослідження зазначеної проблематики має безумовну актуальність.

Тому метою цієї статті є визначення форми та змісту сучасних міжнародно-правових стандартів та механізмів з питань здійснення академічних обмінів вищими навчальними закладами різних держав. Для її досягнення необхідно вирішити наукові завдання аналізу та порівняння змісту відповідних стандартів та механізмів, відображених у різних категоріях джерел міжнародного права, визначення специфіки відображення у них питань академічних обмінів, аналіз загальних та відмінних рис відповідних правових процедур. У рамках діяльності вітчизняних фахівців питанням розвитку джерел міжнародного права прав людини, приділяли увагу такі вітчизняні автори як Б.В. Бабін, М.В. Буроменській, В.Г. Буткевич, О.О. Грінченко, А.І. Дмитрієв, В.В. Мищик тощо, водночас освітні питання у їх працях практично не підіймалися.

Аналіз становлення міжнародних механізмів забезпечення академічних обмінів дозволяє вказати на цікаві приклади. Прикладом у ст. 10 Договору про партнерство та торгівлю (Договору Гарріса) між США та Японією від 29 липня 1858 р. закріплювалося право уряду Японії обмінюватися із США вченими (англ. «scientific men») [5].

Пізніше, в Угоді про наукові, освітні та творчі відносини, укладеній між Польщею та Югославією 2 грудня 1931 р. питання організації академічних обмінів були віднесені до повноважень двосторонньої Технічної комісії, робота якої охоплювала дві підкомісії – одну в Белграді та іншу в Варшаві, які мали очолювати відповідно міністри освіти двох сторін. Саме ці підкомісії мали повноваження «організувати частіші контакти між представниками вищої освіти сторін» та «спрощувати обмін учнями та студентами на найбільш сприятливих умовах та організувати обмін викладачами вищої школи», «спрощувати та започаткувати відносини між науковими установами та центрами національної освіти» [1].

На універсальному рівні міжнародних організацій спроби врегулювати питання академічних обмінів можна відслідкувати вже у діяльності Ліги Націй, в рамках якої було утворене Міжнародний комітет інтелектуального співробітництва. Вже на першому засіданні комітету в серпні 1922 р., було схвалено Звіт, який був затверджений Радою Ліги Націй 13 вересня 1922 р., частина VI якого «Міжнародна співпраця між університетами» прямо стосувалася аспектів академічних обмінів.

Адже цей Звіт чітко вказав на три ключових форми забезпечення міжнародної співпраці університетів, таких як обмін професорами, обмін студентами та стандартизація навчання та його результатів (дипломів та ступенів). Для забезпечення такого обміну та збору відповідних відомостей у Звіті пропонувалося заснувати Міжнародне університетське бюро, при цьому відзначалося, що усі схеми забезпечення між університетських зв'язків мають виходити з ключового принципу вільної співпраці та що до всіляких спроб централізації такої взаємодії на міжнародному рівні слід ставитися із максимальною обережністю [4]. Втім ці пропозиції реалізовані не були.

У наступному відповідні питання відображалися зокрема в рамках формування ОБСЕ, а саме – в Заключ-

ному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. Бо в рамках розширення міждержавних гуманітарних зв'язків Акт 1975 р. вказував на необхідність встановлення як безпосередніх домовленостей між університетами та іншими вищими навчальними закладами, так й на доцільність укладання міжурядових угод, відзначав корисність обмінів студентів, викладачів і науковців та потребу його заохочення. Зокрема це стосувалося:

- розширення обміну інформацією про можливості навчання та спеціальностей, відкритих для іноземних учасників, про умови їх прийому та перебування;

- сприяння поїздкам студентів та викладачів з одних держав в інші для навчання, викладання й кращого ознайомлення з досягненнями освіти;

- заохочення надання студентам та викладачам інших держав стипендій для навчання, викладання або проведення наукової роботи;

- розробки, розвитку чи заохочення програм широкого обміну студентами та викладачами, включаючи організацію симпозіумів, семінарів, спільних проєктів, обмін навчальною та науковою інформацією, включно із університетськими виданнями та бібліотечними матеріалами;

- забезпечення можливості іноземним студентам та викладачам в рамках обміну користуватися відповідними навчальними, науковими і відкритими архівними матеріалами; сприяння їх поїздкам у приймаючій державі в навчальних, наукових цілях та в формі канікулярних турів;

- поглиблення аналізу порівнянності й еквівалентності ступенів та дипломів через заохочення обміну інформацією щодо умов навчання, порівняння методів оцінки знань й кваліфікації [6].

У наступному питанні академічних обмінів велику увагу приділяло право Європейського Союзу (далі – ЄС). Адже в рамках Європейського співробітництва у освіті та підготовці (мережа «ET 2020») ЄС сприяє обміну досвідом та кращими практиками організації освіти держав-учасниць. Сама в рамках проєктів такого співробітництва реалізовувалися завдання із досягнення рівня у 40 % охоплених вищою освітою осіб віку старше 30 років, наявності більш ніж у 20% осіб з вищою освітою досвіду іноземних стажувань від час навчання, досягнення рівня працевлаштування осіб з вищою освітою у 82%. Водночас пріоритетом визначається й розбудова ЄС ефективної мережі європейських університетів [3]. Варто додати, що лише програмою «Erasmus+» з фінансуванням у 14,7 мільярдів євро охоплене більше 4 мільйонів європейців для навчання, стажування чи викладання за кордоном [2].

Втім, міжнародних договірних актів з питань академічних обмінів на універсальному та регіональному рівнях досі так й не укладено. Втім це питання наразі активно регулюється в рамках двосторонніх угод, про що свідчить й порівняльний аналіз дев'яти міжурядових угод з питань освіти та науки, укладених Україною в 2010-2019 роках. Зокрема такі угоди визначали перелік напрямів освітньої співпраці, більшість з яких стосувалася саме вищої освіти, з віднесенням до такої взаємодії практики академічних обмінів.

В п. «а» ст. 2 українсько-гамбійської угоди 2001 р. зокрема, передбачається така діяльність, що «може бути розширеною до інших форм взаємовигідного співробітництва», як обмін студентами, аспірантами та науковими співробітниками для навчання та проведення досліджень, викладачами для читання лекцій і наукової роботи [13]. За ч. 1 ст. 2 українсько-ліванської угоди 2002 р. сторони погодилися на забезпечення обмінів студентами та науковими співробітниками для навчання і проведення досліджень, та окремо на обмін професорами, а у ст. 5 додатково програвувалося бажання сторін розглянути «можливість обмінів фахівцями і викладачами для довгострокової педагогічної роботи» [7].

За ст. 1, ст. 5 та ст. 6 українсько-афганської угоди 2004 р. її сторони погодилися звертати особливу увагу на обмін фахівцями (науково-педагогічними працівниками) для коротко- і довгострокової педагогічної роботи, зокрема на контрактній основі, а також на обмін аспірантами та стажистами для повного і часткового курсу навчання [12]. У ст. 5 українсько-чорногорської угоди 2011 р. передбачене сприяння державами обміну викладачами, але – на підставі партнерських угод між навчальними закладами [9]. В українсько-латвійській угоді 2017 р. ст. 1 вказує на потребу співробітництва та обміну академічними й науковими співробітниками, експертами, фахівцями і студентами [11]. Водночас українсько-кіпрська угода у ст. 4 лише містить програмну норму, за якою сторони розглянуть можливість обмінів науковими і науково-педагогічними працівниками для коротко- і довгострокової педагогічної роботи за контрактами [14]. Подібну норму містила й ст. 5 українсько-коморської угоди 2017 р. [15], і аналогічну норму містила ст. 6 українсько-монгольської угоди 2011 р., яка у ст. 2 також вказувала на потребу підготовки фахівців на основі еквівалентного обміну студентами за спеціальностями, які є пріоритетними для сторін [10].

Таким чином близькими за напрямом дії до приписів з питань академічних обмінів нормами є приписи угод щодо забезпечення навчання громадян одної зі сторін угоду у іншій країні-учасниці. Крім згаданого положення ст. 2 українсько-молдавської угоди такі приписи містили й інші договори. Так, подібний припис ст. 2 українсько-грузинської угоди доповнений нормою, за якою конкретне число, спеціальності та умови підготовки студентів у вищих навчальних закладах визначаються відповідно до фінансових можливостей сторін та погоджуються окремо дипломатичними каналами, подібну норму щодо питань, пов'язаних з мобільністю студентів та викладацького складу, містить й ст. 7 угоди.

Водночас ст. 3 цієї угоди гарантувала громадянам України та Грузії отримувати освіту в вищих навчальних закладах відповідних країн за умови оплати за навчання. Втім сторони цього договору окремо виділили потребу обміну вчителями української та грузинської мов з метою навчання, участі у мовних семінарах для сприяння вивченню грузинської мови у вищих навчальних закладах України та української мови в акредитованих вищих навчальних закладах Грузії [8]. Окремі угоди містять односторонні зобов'язання України з питань забезпечення навчання. Зокрема українсько-коморська угода 2017 р. у ст. 2, ст. 3 встановлює не тільки обов'язки України надати можливість громадянам Союзу Коморських Островів здобувати освіту на контрактній основі у вищих навчальних закладах у кількості та за спеціальностями, необхідними для Коморських островів, але й щорічно надавати громадянам цієї держави певну кількість державних стипендій для навчання у закладах України. Про кількість стипендій Україна малі інформувати Коморські острови дипломатичними каналами [15].

На відміну від такого припису українсько-монгольська угода 2011 р. встановлювала конкретні параметри відповідного залучення. Адже за ст. 5 цієї угоди Україна мала сприяти перепідготовці монгольських фахівців, випускників навчальних закладів України, шляхом щорічного прийому на стажування до п'яти осіб, терміном від двох до шістьох місяців. Крім такого одностороннього зобов'язання ця угода також містила припис щодо взаємного надання сторонами на засадах взаємності 20 стипендій для здобуття вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» та/або «магістр» у вищих навчальних закладах та до п'яти стипендій – для навчання в аспірантурі.

Узгодження необхідної кількості студентів та їх спеціальностей, а також «конкретні умови обмінів» сторони мали визначати дипломатичними каналами на кожний наступний

навчальний рік; водночас сама угода встановлювала обов'язок забезпечити мовну підготовку студентам і аспірантам та вказувала, що навчання таких осіб буде здійснюватися згідно законодавства сторони, що приймає [10]. З відповідних питань українсько-чорногорська угода 2011 р. у ст. 5 містить загальний припис щодо підготовки спеціалістів на основі еквівалентного обміну студентами та стажистами за фахами, що є пріоритетними для кожної із сторін [9].

Цікаво, що в рамках українсько-латвійської угоди 2017 р. Україна у її ст. 5 брала на себе конкретні зобов'язання надати Литві для навчання в українських навчальних закладах десять стипендій для здобуття освіти за ступеннями «бакалавр» та «магістр», п'ять стипендій для навчання в аспірантурі, десять стипендій для навчання (семестр або рік) за ступеннями «бакалавр», «магістр» та «доктор наук» та десять стипендій для здійснення науково-дослідницьких робіт. У свою чергу Литва у цій статті угоди зобов'язувалася надавати Україні стипендії для навчання в державних вищих навчальних закладах, проведення науково-дослідницької роботи та для участі в міжнародних літніх школах, без визначення точної кількості стипендіатів. Також у цій статті угоди містилася програмна норма про те, що сторони розглядатимуть можливість надавати стипендії також з підготовки академічних і наукових кадрів [11].

Інші угоди містили лише загальні приписи щодо забезпечення навчання. Зокрема українсько-гамбійська угода передбачала можливість надання громадянам Гамбії можливості отримувати в Україні вищу освіту, навчатись в аспірантурі і проходити наукове стажування на компенсаційній основі [13]. Українсько-кіпрська угода 2015 р. та українсько-ліванська угода 2002 р. також містили загальні приписи щодо потреби підготовки та перепідготовки фахівців у аспірантурі й докторантурі, наукового стажування, підвищення кваліфікації. Угода з Кіпром також резервувала право на навчання у закладах іншої сторони на контрактній основі [7]; [14].

Окрему увагу міжурядові двосторонні угоди приділяють такій пов'язані із академічними обмінами форми

співпраці, як конференції та інші наукові заходи. Зокрема у ст. 3 українсько-ліванської угоди вказане, що сторони сприятимуть розширенню участі науковців обох країн в наукових семінарах [7], подібний припис щодо наукових семінарів, конференцій, симпозіумів містили ст. 3 українсько-афганської угоди 2004 р. [12] та ст. 4 українсько-чорногорської угоди 2011 р. [9]. Інші угоди дещо корегували відповідний вектор співпраці. Так, у ст. 10 українсько-молдавської угоди 2011 р. йдеться про відповідну участь у «семінарах, конференціях, читанні лекцій та інших заходах», а також – «у міжнародних програмах і проєктах в галузі освіти» [10]. У ст. 5 українсько-грузинської угоди наявна подібна норма, але з її конкретизацією щодо галузі гуманітарних наук, зокрема мов, літератури, історії, культури обох держав [8]. Втім, у п. «d» ст. 1 українсько-латвійської угоди 2017 р. йдеться не про сприяння участі у таких заходах, а про організацію спільних міжнародних конференцій, симпозіумів, форумів і семінарів з актуальних питань, що становлять взаємний інтерес [11].

Отже слід прийти до таких висновків. Дослідження специфіки міжнародних стандартів формування та організації вищої освіти, реалізації права на таку освіту наразі має надзвичайну важливість, зокрема для вітчизняної та глобальної правової доктрини. При цьому істотною складовою відповідного наукового аналізу стає специфіка організації академічних обмінів. Питання організації академічних обмінів мають істотні особливості у змісті та механізмах регулювання.

До таких специфічних рис слід віднести практичну відсутність універсальних та навіть регіональних імперативних механізмів щодо організації академічних обмінів, за водночас широкої практики регулювання зазначених аспектів на рівні двосторонніх міждержавних угод з питань вищої освіти. Організація академічних обмінів у міждержавних угодах залежить від інтересів відповідних країн та рівня їх закладів вищої освіти а також потреб у отримання якісних освітніх послуг. Подальший розвиток таких стандартів потребує на додаткові наукові дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Agreement concerning Scientific, Scholastic and Artistic Relations Between the Republic of Poland and the Kingdom of Yugoslavia. Signed at Warsaw, December 2, 1931. [№ 3207]. UN. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20139/v139.pdf> (Last accessed: 13.09.2018).
2. Erasmus+. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en (Last accessed: 13.09.2018).
3. European Policy Cooperation (ET 2020 Framework). *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_en (Last accessed: 13.09.2018).
4. The Work of the Committee on Intellectual Co-Operation : Report of the Committee, approved by the Council on September 13th, 1922. ANNEX 416 a. A. 61. 1922. XII. UN. URL: http://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=31402519 (Last accessed: 13.09.2018).
5. Treaty of Amity and Commerce, also called the Harris Treaty on July 29, 1858. Library of Congress. URL: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/b-jp-ust000009-0362.pdf> (Last accessed: 13.09.2018).
6. Заключний акт Народи з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – Ст. 266.
7. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Ліван про співробітництво в галузі освіти і наукових досліджень від 22 квітня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 2. – Т. 2. – Ст. 109.
8. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Грузії про співробітництво в галузі освіти та науки від 18 липня 2017 р. // Офіційний вісник України. – 2017. – № 71. – Ст. 2191.
9. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чорногорії про співробітництво в галузі освіти і науки від 9 грудня 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2019. – № 39. – Ст. 1405.
10. Угода між Урядом України і Урядом Монголії про співробітництво в галузі освіти від 29 червня 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 53. – Ст. 2144.
11. Угода між Урядом України та Урядом Латвійської Республіки про співробітництво в сфері освіти, науки, молоді та спорту від 29 вересня 2017 р. // Офіційний вісник України. – 2019. – № 35. – Ст. 1251.
12. Угода між Урядом України та Урядом Перехідної Ісламської Держави Афганістан про співробітництво в галузі освіти від 4 квітня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 17. – Ст. 1274.
13. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Гамбія про співробітництво у галузях економіки, освіти, науки і техніки від 12 липня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 11. – Ст. 698.
14. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Кіпр про співробітництво у сфері вищої освіти від 11 грудня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2017. – № 94. – Ст. 2885.
15. Угода між Урядом України і Урядом Союзу Коморських Островів про співробітництво в галузі освіти і науки від 2 листопада 2017 р. // Офіційний вісник України. – 2018. – № 5. – Ст. 234.